

RATIONAALISUUSOLETUKSEN VALINTA OIKEUSTALOUSTIETEESSÄ¹

Martti Vihanto

KTT, kansantaloustieteen dosentti (Turun kauppakorkeakoulu), oikeustaloustieteen dosentti (Joensuun yliopisto), martti.vihanto@tse.fi

Julkaistu: *Oikeus* 35(2), 2006, s. 225-240.

Tiivistelmä

Oikeustieteen piirissä vierastetaan usein kansantaloustieteen tutkimustulosten käyttöä jälkimmäisen rationaalisuusoletuksen vuoksi. Artikkelissa pyritään osoittamaan, että järkevyyden taloudellisessa päätöksenteossa voidaan määrittellä muullakin tavoin kuin taloustieteen valtavirtausta edustavassa uusklassisessa oppisuunnassa. Rationaalisuusoletuksen ei siis tarvitse olla oikeus- ja taloustieteen välisen yhteistyön tai oikeustaloustieteen kehittymisen esteenä. Artikkelissa tarkastellaan kriittisesti selityksiä, joita uusklassisen taloustieteen edustajilla on tapana esittää rajoittumattoman rationaalisuuden oletuksen tueksi. Näitä ovat *as if*, approksimaatio-, aggregointi-, koherenssi- ja eksogeenisuusselitys sekä työnjako-, normatiivisuus- ja ideaalityypiselitys. Johtopäätöksenä esitetään, että rationaalisuusoletus olisi valittava kulloisenkin tutkimustehtävän mukaisesti tieteellisen koettelun periaatteita noudattaen. Päätelyn edetessä käy ilmi, että rationaalisuuden rajoitteet ovat väistämättömiä ja niiden tuntemisesta on hyötyä oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa.

Asiasanat: rationaalisuusoletus, rajoittunut rationaalisuus, taloustieteen metodologia, oikeustaloustiede, instituutiotaloustiede

Abstract in English

The Choice of the Rationality Assumption in Law & Economics

The rationality assumption of economics appears to be a major obstacle to an expanding use of its research results in jurisprudence. This is unfortunate because there are viable alternatives to the peculiar manner that rationality is defined in the mainstream of economics, the neoclassical school of thought. The article involves a critical examination of the various explanations that neoclassical economists are in the habit of offering for their assumption of unbounded rationality. The conclusion is that one should choose the rationality assumption in law & economics according to the needs of each particular research problem, in line with the usual procedures of scientific testing. It becomes obvious in the course of the argument that familiarity with bounds of rationality is useful in the analyses of law & economics.

Keywords: rationality assumption, bounded rationality, economic methodology, law & economics, institutional economics

¹ Artikkelin perustuu työryhmäesityksiin Poliitiikan, hallinnon ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksen päivillä 9.12.2004 Helsingin yliopistossa sekä Kansantaloustieteen päivillä 3.2.2005 Amorella-laivalla. Kiitän kahta anonymia referenttiä sekä kaikkia muita henkilöitä, jotka ovat ystävällisesti antaneet kommenttejaan.

1 Johdanto

Talouden toiminnan selittämisessä monitieteisyydestä on etua muun muassa siksi, että käyttöön saadaan monipuolisempi menetelmävalikoima kuin yksitieteisessä tutkimuksessa. Metodien moninaisuus saattaa toisaalta haitata tutkijoiden välistä vuorovaikutusta ja tutkimuksen edistymistä. Oikeustieteen ja kansantaloustieteen välimaastossa toimivassa oikeustaloustieteessä ongelmakohtana näyttää olevan erityisesti jälkimmäisen oletus ihmisten rationaalisuudesta. Taloustieteen määrittelevä piirre on oppisuunnasta riippumatta rationaalisuusoletus.² Tämä ei niinkään näyttäisi olevan hankaluuden syynä kuin se erikoislaatuinen tapa, jolla rationaalisuus määritellään valtavirtataloustieteessä. Toisaalta voidaan erityisesti rikostaloustieteessä epäillä, onko mihinkään rationaalisuusoletukseen perustuvalla teorialla mahdollista selittää lainvastaista käyttäytymistä.

Rationaalisuus on määriteltävissä monella eri tavalla. Taloustieteen valtavirtausta edustavassa uusklassisessa oppisuunnassa on valikoitunut vähittäisen kehityksen kuluessa eri vaihtoehtoista oletus rajoittumattomasta rationaalisuudesta (*unbounded rationality*).³ Siinä ihmisillä ajatellaan olevan täydellinen tai ainakin jäsentynyt tietämys kaikista päätöksiinsä vaikuttavista asioista. Jokainen tietää mitä hän ei tiedä ja pystyy arvioimaan tietämyksensä lisäämisen kannattavuutta. Myös tiedon käsittelyn oletetaan olevan täydellistä. Tunteiden ei katsota vaikuttavan millään tavoin päätöksiin tai ainakin niiden tarkastelua eksogeenisina pidetään riittävänä.

Rajoittumattoman rationaalisuuden asema taloustieteen hallitsevana rationaalisuuskäsityksenä selittyy suuressa määrin sillä, että oletus mahdollistaa käyttäytymisen mallintamisen optimointina. Tämä tekee puolestaan mielekkääksi oletuksen ihmisistä koostuvan järjestelmän kuten markkinoiden jatkuvasta tasapainosta.⁴ Todellisuuden olosuhteissa tasapainoa ei ole lupa ottaa oletettuna asiana tai tautologiana, vaan koordinoitumistaipumusta on tutkittava empiirisesti.⁵

² Sugden 1991, s. 751.

³ Vihanto 2004, s. 307.

⁴ Boland 1982, s. 54.

⁵ ”It is only by this assertion that such a tendency [toward equilibrium] exists that economics ceases to be an exercise in pure logic and becomes an empirical science” (Hayek 1948, s. 44).

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletus ei vastaa empiiristä tietoa ihmisten ominaisuuksista. Se on epärealistinen ja ristiriidassa tosiasioiden kanssa. Oikeustieteessä rationaalisuuden rajoitteisiin törmätään esimerkiksi pohdittaessa, milloin rikoksesta epäiltyä on pidettävä syyntakeettomana, sopimuksen osapuolta vajaanvaltaisena tai konkurssipesän hoitajaa huolellisena.

Myös optimointi on käytännössä mahdotonta. Mistä ja millä tavalla esimerkiksi kuluttaja saa kaiken tarvitsemansa tiedon? Optimointi on ehkä jotenkuten ajateltavissa valmiina esimerkiksi postimyyntiyrityksen kuvastossa tulevan tiedon osalta. Todellisuuden dynaamisissa oloissa tieto ei esiinny koskaan tällä tavoin annettuna, oppiminen tuo aina yllätyksiä tullessaan, eikä kuluttaja pysty millään tietämään, mitä hän ei tiedä mutta kuitenkin voisi tietää.⁶ Mikä optimointimenetelmä olisi paras? Kuluttaja ei voi valita optimointimenetelmää optimoimalla, koska hän tarvitsisi valintaansa varten juuri sitä tietoa, jota hän koettaa saada menetelmällä selville. Kuinka vanhaa dataa kannattaa käyttää? Jos postimyntikuvaston hinnat on ilmoitettu sitoumuksetta, riski hinnannousuista kasvaa ajan myötä ja tämä on otettava tietysti huomioon. Riittääkö kuluttajan aivokapasiteetti? Aivot ovat todellisuudessa niukka resurssi, ja kuluttajan pitäisi optimoida niiden käyttö ennen valintaansa, optimoida aivojensa käytön optimointi ja niin edelleen yhä monimutkaisemmaksi käyvässä päätöstilanteessa.⁷ Pelitilanteissa tehtävä on vielä toivottomampi.

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletusta saatetaan pitää kaikesta huolimatta kelvollisena. Artikkelin tavoitteena on tarkastella selityksiä, joita uusklassisen taloustieteen edustajilla on tapana esittää käsityksensä tueksi. Artikkelissa puhutaan taloustieteestä, mutta päätelmät ovat yhtä lailla voimassa oikeustaloustieteessä. Käsittelyn kuluessa saadaan samalla viitteitä siitä, millainen oletus päätöksentekijän rationaalisuudesta olisi taloustieteellisessä tutkimuksessa kulloinkin järkevää valita. Esille tulevat rationaalisuuden eri muodot vastaavat suunnilleen niitä piirteitä, joita tavanomaisessa kielenkäytössä liitetään järkevään ja harkittuun toimintaan. Esimerkkejä epärationaalisesta ja jopa järjettömästä käyttäytymisestä ovat lentomatkojen välttäminen, vaikka tietää vallan hyvin vaihtoehtoisten matkustustapojen suuremmat riskit, ja juopottelu, jota joutuu katumaan seuraavana päivänä.

⁶ Vihanto 1998, s. 305.

⁷ ”Given the vast number of expositions of choice theory, it is remarkable how infrequently the regress issue is mentioned” (Conlisk 1996, s. 687). Ks. myös Simon 1979, s. 504, Loasby 1999, s. 32, Slater ja Spencer 2000, s. 69 sekä Vihanto 2001, s. 93.

2 Taloustiede ennustavana tieteenä

Taloustieteilijöiltä kysytään usein asiantuntijakäsitystä siitä, millaisia vaikutuksia valmisteilla olevalla lainmuutoksella on odotettavissa ihmisten käyttäytymiseen. Jos esimerkiksi työehtosopimusten yleissitovuussäädös päätettäisiin kumota, päätöksen tueksi varmasti pyydetäisiin ennusteita uudistuksen vaikutuksista työllisyyteen. Lainmuutoksen jälkeen kunkin taloustieteilijän käyttämien mallien hyvyttä arvioitaisiin ennusteiden osuvuuden perusteella. Arviointi on suhteellista. Asiantuntijapalvelujen myyjän ei tarvitse olla markkinoilla menestyäkseen hyvä missään objektiivisessa mielessä vaan ainoastaan parempi kuin kilpailijansa.

Jos taloustieteilijän tehtäväksi nähdään oikeaan osuvien ennusteiden tuottaminen ja hän onnistuu työssään, käytettyjen mallien oletuksilla tai muilla yksityiskohdilla ei ole juurikaan merkitystä. Mallit ovat pelkkiä välineitä. Seuraavassa tarkastellaan tavanomaisia selityksiä sille, että optimointioletus voi olla epärealistisuudestaan huolimatta hyödyllinen taloustieteen malleja rakennettaessa.⁸

As if -selitys

Yksikään ekonomisti tuskin väittää vakavissaan, että ihmiset ovat oikeasti rajoittumattomasti rationaalisia ja tekevät valintansa optimoimalla. Optimointioletus voi silti olla perusteltu, jos siihen perustuvilla malleilla saadaan aikaan hyviä ennusteita.

Vaikka ihmiset eivät todellisuudessa koskaan optimoi, heidän valintojaan ja valintojensa vaikutuksia pystytään ehkä selittämään tarkastelemalla niitä *ikäin kuin* ihmiset tekisivät valintansa optimoimalla.⁹ Näin on erityisesti kovan kilpailun olosuhteissa. Jos esimerkiksi yrittäjä ei osaa tavalla tai toisella valita tuotteensa valmistusmäärää siten, että rajakustannukset pysyvät rajatuottoja pienempinä, hänen toimintansa on todennäköisesti tappiollista ja seurauksena on ennen pitkää vararikko. Sosiaalinen evoluutio karsii tällaisen yrittäjän niin kuin biologinen evoluutio karsii puun, joka ei osaa ”valita” rakennuksen auringonpuoleista sivustaa kasvupaikakseen.¹⁰

⁸ Posner (1998) käyttää kaikkia selityksiä taitavassa psykologisen oikeustaloustieteen arvostelussaan.

⁹ Friedman 1953, s. 21.

¹⁰ Alchian 1950, s. 21.

Evoluutio selitys toimii joissakin tapauksissa mutta ei kaikissa. Mikään ei estä yrittäjää tekemästä huonoja päätöksiä koko ikänsä, jos hän vain suostuu tekemään pitkiä työpäiviä ja tyytyy vähimmäispalkkojakin pienempiin ansioihin. Yrittäjä saattaa olla itsekin valmis myöntämään, että liiketoiminta kannattaisi lopettaa, mutta inhimillinen taipumus välttää mielipahan tunteita saa hänet jatkamaan ja lykkäämään virheen myöntämisen tuskaa.¹¹ On siis arvioitava tapauskohtaisesti empiirisen tiedon perusteella, milloin ja missä määrin optimointioletus toimii.

As if-selitys on tavanomaisen käsityksen mukaan siinä mielessä perusteltu, että tutkijan ei pidä tehdä yhtään realistisempia tai monimutkaisempia oletuksia ihmisten käyttäytymisestä kuin mitä kulloinkin käsillä oleva tutkimustehtävä edellyttää. Tutkimustaloudellisista syistä oletusten olisi oltava niin yksinkertaisia kuin vain suinkin mahdollista. Tästä ei kuitenkaan mitenkään seuraa, että rajoittumattoman rationaalisuuden oletus olisi aina paras. Oletusten valinnan kriteerinä on *as if*-selityksessä teorian ennustekyky, jota voidaan hyvinkin pystyä lisäämään muuttamalla rationaalisuusoletusta kokemuksen viitoittamalla tavalla. Hyvä taloustiede on väistämättä lähestymistavoiltaan pluralistista ja eklektistä.

Käytännössä usklassisen taloustieteen edustajat eivät näytä noudattavan omaa *as if*-ohjenuoraansa. Ensinnäkin, he eivät kirjoita mihin tahansa epärealistisiin tai tuulesta temmattuihin oletuksiin perustuvia artikkeleita, tai sellaisia ei ainakaan suostuta julkaisemaan arvostetuissa lehdissä, vaikka teorian ennusteet olisivat hyviä.¹² Esimerkiksi astrologian ei katsota täyttävän ”hyvän tieteellisen tavan” vaatimuksia.¹³ Toiseksi, usklassikot ovat haluttomia hylkäämään rationaalisuusoletuksen siitäkin huolimatta, että oletukseen perustuvat teoriat tuottavat toistuvasti virheellisiä ennusteita.¹⁴ Kolmanneksi, monet eivät ole ollenkaan kiinnostuneita testaamaan hypoteesejaan tai edes ottamaan selvää, voisiko kukaan muukaan onnistua tehtävässä.¹⁵

Mallin oletusten arviointi sen johtopäätösten ennustekyvyn perusteella on retorinen myös siinä mielessä, että taloustieteilijöiden halukkuus käyttää empiirisen tutkimuksen eri menetelmiä on

¹¹ Tisdell 1996, s. 28.

¹² Schiffman 2004, s. 1090.

¹³ Caldwell 1993, s. 50.

¹⁴ McCloskey 1986, s. 17.

¹⁵ ”--- the central weakness of modern economics is, indeed, the reluctance to produce the theories that yield unambiguously refutable implications, followed by a general unwillingness to confront those implications with the facts” (Blaug 1980, s. 254).

rajoittunut. Monille empiirinen tutkimus näyttää olevan synonyymi tilastollisten ja niistäkin vain joidenkin tiettyjen menetelmien käytölle. Edes ekonometrisessa tutkimuksessa tavoitteena ei välttämättä ole taloudellisesti merkittävien tulosten julkaiseminen ja tulkinta, vaan taitojen osoittaminen kertoimien merkitsevyydestä. ¹⁶ Muita empiirisiä menetelmiä pidetään vähäarvoisina, ja esimerkiksi haastattelumenetelmä on tapana kuitata väheksyvällä toteamuksella, että sen avulla saadaan vain ”impressionistista” tietoa taloudesta. ¹⁷ Asennoituminen ei ole kuitenkaan johdonmukaista, sillä ekonometrisessa tutkimuksessa käytetään paljon haastatteluilla kerättyä dataa kuten teollisuustuotannon ja työvoimatutkimuksen aikasarjoja. ¹⁸

Uusklassikkojen *as if*-selityksestä muodostuu hakematta vaikutelma, että sillä etsitään vain perusteluja tiettyjen matemaattisten ja tilastollisten menetelmien käytölle. Talouden toimintaa selittävien teorioiden sisältöä ja niiden koettelua tärkeämpää tuntuu olevan erityisesti tekninen taituruus, jota tutkija pystyy osoittamaan tarkoin ennalta määrättyjen temppujen soveltamisessa.

Yksi selitys optimointioletuksen suosioon on halu kehittää taloustieteestä fysiikan kaltainen eksakti tieteenala. *W. Stanley Jevons* kirjoitti vuonna 1871 ilmestyneen pääteoksensa esipuheessa, että talousteorian läheinen analogia on staattisessa mekaniikassa. Myös *Léon Walras*’n teoria taloudesta huutokauppana osoittaa fysiikan ihannointia. ¹⁹ Teorian mukaan taloudenpitäjät ovat niin kuin taivaan planeetat passiivisia reagoijia, joiden ajatusmaailmasta tutkijan ei tarvitse tietää mitään. Tällaisen korvaamattoman arvokkaan tietolähteen käyttämättä jättämiseen ei ole taloustieteessä mitään järjellistä syytä. ²⁰ Taloustieteilijä pystyy ymmärtämään monia taloudellisia ilmiöitä pelkästään asettumalla muiden ihmisten sijaan, ²¹ ja kokeellisilla menetelmillä saadaan jatkuvasti uutta tietoa ihmisten ennustettavista taipumuksista. ²² Fyysikkokin tutkisi kernaasti taivaankappaleen aivotoimintaa, jos tietäisi sellaista olevan olemassa.

¹⁶ *Ziliak ja McCloskey* 2004, s. 528. Kirjoittajat ehdottavat: ”We should be economic scientists, not machines of walking dead recording 5 % levels of significance” (s. 544).

¹⁷ *Phelps Brown* 1972, s. 9.

¹⁸ *Pressman ja Montecinos* 1996, s. 878.

¹⁹ *Mirowski* 1986, s. 121.

²⁰ *Hayek* 1948, s. 63.

²¹ ”The fact that I feel love or hate or pain, and the fact that many other people tell us that they feel love or hate or pain, is adequate ground for assuming that people are sufficiently similar to allow scientific inquiries into human feelings” (*Machlup* 1978, s. 219). Ks. myös *Adam Smith* 1759, I.i.1.

²² *Vihanto* 2004, s. 307.

Determinismin ja positivismin kaltaisiin tieteenihanteisiin ei ole uskottu enää aikoihin edes fysiikassa.²³ Taloustieteessäkin olisi aihetta tarkistaa virallista metodologiaa. Aivotutkimuksen kehittyessä muutosta ei voi enää vastustaa edes sillä verukkeella, että ihmisen mielessä tapahtuvia asioita ei pystytä ”mittaamaan” luonnontieteellisellä tarkkuudella.²⁴

Approksimaatioselitys

Ihminen ei pysty tekemään päätöksiään sillä tavoin optimoimalla kuin rajoittumattomasti rationaalisen valinnan teoriassa oletetaan. Optimointioletus saattaa tästä huolimatta olla riittävä, jos sen mukainen käyttäytyminen ei eroa kovin paljon todellisuuden käyttäytymisestä. Yleensäkin ottaen taloustieteen oletukset saavat olla epärealistisia, jos ne vain ovat riittävän hyviä approksimaatioita, ja niistä johdetun teorian avulla pystytään selittämään taloudellisia ilmiöitä tarvittavalla tarkkuudella.²⁵ Approksimaatioselitys ei sinänsä kiistä rajoittuneen rationaalisuuden merkitystä. Ilmiötä vain pidetään käytännön kannalta niin marginaalisena tai vähäisenä, että se voidaan ainakin useimmissa tapauksissa sivuuttaa ilman suurempaa vahinkoa.

Joissakin tapauksissa optimointioletus saattaa olla käsillä olevan selitystehtävän kannalta riittävä. Näin on todennäköisesti usein ollut 1800-luvun loppupuoliskolla, jonne uusklassisen oppisuunnan muotoutuminen ajoittuu. *Adam Smithin* ”näkyvässä kädessä”²⁶ nähtiin vielä jotain selittämätöntä mystiikkaa. Kansantaloudet olivat kehittyneissäkin maissa nykyiseen verrattuna yksinkertaisia, ja optimointioletuksen avulla pystyttiin saamaan suuntaa antavaa käsitystä markkinoiden toiminnasta. Muuta tuskin odotettiinkaan nuorelta tieteenalalta.

Optimointimallit saattavat toimia vielä meidänkin päivinämme karkeana selityksenä kaikkein yksinkertaisimmissa tapauksissa. Jokseenkin luotettavasti voidaan esimerkiksi ennustaa laillisen alkoholin kysynnän kasvua, jos valtio katsoo viisaaksi alentaa alkoholiveroa kolmanneksella. Laboratoriokokeiden avulla on saatu selville, että yksinkertaisissa staattisissa oloissa rotatkin onnistuvat saamaan aikaan käyttäytymisensä tahattomana vaikutuksena kysynnän negatiivisen

²³ *Drakopoulos ja Torrance* 1994, s. 191.

²⁴ *Camerer, Loewenstein ja Prelec* 2004, s. 556 sekä *Halko* 2006, s. 18.

²⁵ *Reder* 1982, s. 12.

²⁶ *Smith* 1759, IV.2.10.

hintajouston.²⁷ Kysymystä ennustetarkkuuden riittävydestä ei voida ratkaista mutu-tuntumalla, vaan arvioinnin on perustuttava viime kädessä empiiriseen tutkimustietoon.²⁸

Aggregointiselitys

Taloustiede tutkii muiden yhteiskuntatieteiden tapaan ihmisen toimintaa osana laajempaa ihmisyyhteisöä. Sen tutkimuskohteena ovat erityisesti toiminnan tahattomat vaikutukset.²⁹

Taloustieteessä yritetään esimerkiksi ennakoida vaikutuksia, joita enimmäismaksuajan pidentämisellä ja muilla lakisääteisen työttömyyspäiväraahajärjestelmän muutoksilla on työhalukkuuteen. Tarkoitusta varten on hyödyllistä tuntea ihmisten käyttäytymistä, mutta yksittäisten valintojen selittäminen ei ole taloustieteen tehtävä.

Valintojen eroamisella optimointiteorian ennusteista ei ole sanotun perusteella sinänsä suurta merkitystä. Teorian oletukset puolustavat paikkaansa, kunhan niistä johdetut päätelmät valintojen vaikutuksista ovat riittävän hyviä aggregaattitasolla tai keskimäärin. Taloudessa ei ole ehkä ainuttakaan teorian mukaista ”edustavaa” henkilöä, mutta poikkeamat siitä voivat olla sopivasti toisensa kumoavia ja johtopäätösten kannalta mielenkiinnottomia.³⁰ Sekin on mahdollista, että teoria toimii vain tietyissä tilanteissa kuten liikesuhteissa mutta ei perhepiirissä tai ystävien välisissä suhteissa.³¹ Kummassakin tapauksessa käytetyn rationaalisuusoletuksen käyttökelpoisuus on empiirinen kysymys.

Koherenssiselitys

Rationaalisuusoletuksen valinta tapauskohtaisesti kulloisenkin tutkimusongelman edellyttämällä tavalla merkitsee luopumista teorian yhtenäisyydestä. Rajoittumattoman rationaalisuuden oletukseen perustuvan talousteorian kiistaton ja ylivoimainen etu on sen sisäinen

²⁷ *Kagel* ym. 1981, s. 11.

²⁸ ”If the crude approximation thesis is to be considered a positive scientific one then it must, at least in principle, be falsifiable” (*Rizzo* 1979, s. 85).

²⁹ *Hayek* 1952, s. 25.

³⁰ *Tisdell* 1996, s. 27.

³¹ *Williamson* 1993, s. 483.

johdonmukaisuus.³² Voidaankin esittää, että jos oletus toimii riittävän monissa vaikkakaan ei kaikissa tapauksissa, sen varaan rakentuvaa tutkimusohjelmaa tai oppisuuntaa on aihetta pitää kaiken kaikkiaan menestyvänä.³³ Uusklassista taloustiedettä olisi koherenssiselityksen mukaan arvioitava *kokonaisuutena* suhteessa kilpaileviin oppisuuntiin eikä sen yksittäisten johtopäätösten perusteella.

Uusklassisen taloustieteen kilpailuetu ilmenee parhaiten suhteessa sosiologiaan, hallintotieteeseen ja muihin yhteiskuntatieteisiin. Ammattitaitoisten ekonomistien ei tarvitse selittää toisilleen käyttämiään termejä tai ”teoreettista viitekehystä”, koska ne ovat kaikille koulutuksen saaneille selviä asioita. Pahimmillaan valinnanvapaus rationaalisuusoletuksessa johtaa opportunistiin, jossa kurinalaiseen analyysiin haluttomat ja kyvyttömät tutkijat käyttävät tilaisuutta hyväkseen ja kehrittelevät omia ”postmoderneja” teorioitaan.

Koherenssiselitys on otettava kansantaloustieteen metodologiassa vakavasti huomioon. Rajoittumattoman rationaalisuuden oletuksesta ei pitäisi luopua liian köykäisin perustein.³⁴ Tässäkään selityksessä ei toisaalta päästä mihinkään siitä, että valinta oppisuuntien välillä edellyttää arviointia ja väitteiden koeteltavuutta. Hyvä käytännön ohje on ikivanha *ne quid nimis*. Kohtuus kaikessa eikä mitään liikaa.

Eksogeenisuusselitys

Monissa käytännön tilanteissa rajoittumattoman rationaalisuuden oletus ei tuota paikkansa pitäviä selityksiä. Esimerkiksi demokraattisen yhteiskunnan jäsen tuskin käy äänestämässä eduskuntavaaleissa sen takia, että saisi läpi omia etujaan ajavan kansanedustajaehdokkaan. Jos äänestäjä kuvittelee äänellään olevan jotain vaikutusta, hänen tietämyksensä on todella rajoittunutta.³⁵

Vapaan yhteiskunnan jäsen tietää omasta henkilökohtaisesta kokemuksestaan, että tärkein syy äänestämiseen on sisäinen motivaatio. Äänestämään ei mennä veronalennuksen tai minkään

³² ”Jos ’eklektisen’ lähestymistavan mukaan poimimme kutakin tapausta varten sopivia käsitteitä ja malleja sieltä sun täältä, päädyimme helposti takaisin ’sekasotkuun’” (*Puhakka* 2004, s. 32).

³³ *Latsis* 1976, s. 14.

³⁴ *Posner* 1998, s. 1556.

³⁵ *Pressman* 2004, s. 4.

muunkaan palkkion toivossa, vaan koska äänestäminen sinänsä tuottaa mielihyvää tai ainakin estää mielipahan tunteita. Viimeisenä keinonaan usklassisen taloustieteen edustajat koettavat pelastaa rajoittumattoman rationaalisuuden oletuksen niin, että tämänkaltaisissa selvissä tapauksissa rationaalisuuden rajoitteiden vaikutusta tarkastellaan eksogeenisena. Vaikutus voidaan periaatteessa sisällyttää optimointimalleihin annettuna tekijänä joko osana päätöksentekijän preferenssejä tai rajoitteita.³⁶ Äänestäjän ajatellaan käyvän vaaliuurnilla esimerkiksi sen vuoksi, että hän on oppinut kouluja käydessään noudattamaan yhteisön pelisääntöjä, tai että taipumus on geneettinen.³⁷ Tällaiset *ad hoc* -oletukset auttavat selittämään, miksi kouluttautuneet käyvät muita useammin äänestämässä, vaikka heidän jos kenenkään pitäisi tietää yhden äänen olemattomasta vaikutuksesta ja äänestämiseen kuluvan ajan vaihtoehtoiskustannuksista.

Tarkastellaan toisena esimerkkinä verovelvollisen taipumusta kiertää veroja. Verovelvollinen ei välttämättä ryhdy veronkiertoon, vaikka kiinnijäämisriski on erittäin pieni ja veronlisäykset vähäisiä suhteessa hyötyihin. Selityksenä on esimerkiksi se, että hän kokee häpeän tai muita mielipahan tunteita rikkoessaan verolakeja. Jos tällainen tunteiden vaikutus sisällytetään eksogeenisena veronmaksajan preferensseihin, mallin selityskyky paranee mutta vain siinä tapauksessa, että vaikutus pysyy oletetun kaltaisena. Tätä ei voi tietää ilman empiiristä tietoa tunteiden muotoutumisesta. Veronmaksajan velvollisuudentunne ja motivaatio maksaa veronsa todennäköisesti vähenee esimerkiksi silloin, kun hän tietää tai kuvittelee muiden kiertävän aikaisempaa yleisemmin veroja.³⁸ Tämäkin käyttäytymisen piirre voitaisiin sisällyttää optimointimalliin *ad hoc* -tyyppisenä lisäyksenä ja niin edelleen aina, kun empiirisen tutkimuksen perusteella havaitaan poikkeamia rajoittumattomasta rationaalisuudesta. Tuloksena on diffuusi kokoelma malleja, jotka ovat yhteisen rationaalisuusoletuksensa osalta johdonmukaisia, mutta joiden avulla on mahdotonta ymmärtää taloudellisia ilmiöitä kokonaisuutena.

Vaihtoehtoinen tapa tutkia veronmaksajien käyttäytymistä olisi olettaa se alun alkaen rajoittuneesti rationaaliseksi.³⁹ Tällaisessa lähestymistavassa preferenssit osoittautuvat endogeenisiksi. Preferensseihin vaikuttavat muiden ihmisten käyttäytyminen, lakien koettu kohtuullisuus ja muut tekijät sekä niiden väliset suhteet niin kuin yleensä kansantalouden kehitysprosessissa. Kaikkeaa ei voi eikä talusteoriassa kannatakaan tarkastella endogeenisena, ja rajanvedossa on otettava

³⁶ Goldfarb ja Griffith 1991, s. 66.

³⁷ Mueller 2003, 326 ja Posner 1998, s. 1562.

³⁸ Vihanto 2003, s. 115.

³⁹ ”--- the appropriate response is to abandon formalism and static assumptions at the stage of modeling the system (rather than in applying the model)” (O’Driscoll ja Rizzo 1985, s. 145).

huomioon myös tutkimusongelman vaatimukset. Uusklassisen taloustieteen edustajat eivät suhtaudu innostuneesti ajatukseen preferenssien endogeenisuudesta.⁴⁰ Asenne on epätieteellinen, jos sen syynä on vain haluttomuus luopua mallien matemaattisesta ”eleganssista”.

3 Taloustiede ajatuskokeena

Taloustieteen tehtävänä yhteiskunnassa tunnutaan pitävän taloudellisten ilmiöiden kuten osakepörssin vaihtelujen tai yritysten tulospalkkausjärjestelmien kokonaisvaltaista ymmärtämistä ja selittämistä. Taloustieteilijän olisi osattava selittää esimerkiksi televisiohaastattelussa, mitä hyötyä ja haittaa on Nokian johdon optio-ohjelmasta yhtiön omistajille tai kansantaloudelle.

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletukseen perustuvilla malleilla ei tällaista asiantuntemusta ole saavutettavissa. Oletuksen avulla on ehkä mahdollista auttaa asiantuntijoita ymmärtämään joitain taloudellisten ilmiöiden aspekteja. Tämä on taloustieteelle huomattavasti vaatimattomampi tavoite kuin edellä tarkasteltu ennustavan tieteen tehtävä.

Työnjakoselitys

Taloudelliset ja yleensä yhteiskunnalliset ilmiöt ovat niin monimutkaisia, että kukaan ei pysty ymmärtämään ja selittämään niiden kaikkia aspekteja. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyden syiden, seurausten ja torjuntatoimien kokonaisvaltainen tarkastelu on yhdelle ekonomistille yhtä mahdoton tehtävä kuin vastaavanlainen tarkastelu alkoholin suurkulutuksen osalta yhdelle lääkärille. Tutkija ei mahda mitään tutkimuskohteensa monimutkaisuudelle, ja erikoistuminen on välttämätöntä.

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletusta voidaan perustella niin, että sen pohjalle rakentuva tiede antaa ”taloudellisen” näkökulman yhteiskunnallisiin ilmiöihin.⁴¹ Taloustieteellä ei silloin tarkoiteta vain taloudellisiin ilmiöihin erikoistuvaa tieteenalaa. Taloudellista lähestymistapaa voidaan soveltaa avioliittoon menemisen, valtiollisissa vaaleissa äänestämisen ja minkä tahansa muunkin yhteiskunnallisen ilmiön selittämiseen. Analyyseissa tulee usein esiin tarve ottaa huomioon niukkuus ja muut ikävät joskin väistämättömät taloudelliset realiteetit.

⁴⁰ *Stigler ja Becker 1977, s. 89.*

⁴¹ *Conlisk 1996, s. 686.* Sovitusta tieteiden välisestä työnjaosta seuraa, että ”in situations of risk, the hypothesis of rational behavior on the part of agents will have usable content, so that behavior may be explainable in terms of economic theory. In cases of uncertainty, economic reasoning will be of no value” *Lucas (1981, s. 224).* Oikeustaloustieteen osalta ks. *Posner 1998, s. 1558.*

Uusklassisten taloustieteilijöiden keskuudessaan sopima työnjako yhteiskuntatieteiden välillä aiheuttaa usein väärinkäsityksiä. Esimerkiksi poliitikko voi olla tietämätön, että taloudellinen neuvonantaja ei olekaan taloudellisten ilmiöiden kuten eläkejärjestelmän asiantuntija, vaan ainoastaan tietyillä menetelmillä hankitun tiedon tuntija. Neuvon kysyminen uusklassisen koulutuksen saaneelta taloustieteilijältä muissa kuin puhtaasti teknistä asiantuntemusta vaativissa käytännön kysymyksissä (*engineering economics*) sisältää sanotun valossa riskejä. Sama koskee tällaisen henkilön palkkaamista yrityksen palvelukseen.⁴² Uusklassikko osaa varmaan laskea eläkevakuutusyhtiölle tietyn vakuutus sopimuksen hinnan sen jälkeen, kun hän saa kaiken tarvitsemansa tiedon, vaikka hänellä ei olisi mitään käytännön käsitystä vakuutusmarkkinoiden toiminnasta.

Tässä tarkoitettu työnjako taloustieteen ja muiden tieteiden välillä ei tunnu vastaavan niitä odotuksia, joita yhteiskunta asettaa nykyaikana taloustieteelle. Työnjako on saattanut olla jossain taloustieteen kehitysvaiheessa toimiva. Taloustieteilijöiden tehtävät kuitenkin muuttuvat yhteiskunnallisen evoluution kuluessa siinä missä kaikkien muidenkin ammattikuntien.

Rationaalisuusoletuksen laajentaminen aiheuttaa vastarintaa samaan tapaan kuin kaikki muutokset yhteiskunnassa. Uudistusten vastustaminen selittyy osittain itsekään rationaalisella pyrkimyksellä suojata tehtyjä investointeja henkiseen pääomaan ja petata professorin virkaa valtion omistamassa yliopistossa. Syyt ovat usein myös tunneperäisiä. Taloustieteilijät saattavat olla niin kiintyneitä rajoittumattoman rationaalisuuden oletukseen, että pelkkä ajatus siitä luopumisesta synnyttää mielipahan tunteita. Uusklassisen taloustieteen konferensseissa ajatuksen esille tuominen herättää paljon suurempia intohimoja kuin osaisi odottaa tieteellisessä keskustelussa. Huolestuneiden opiskelijoiden kritiikkiin vastataan tyynnyttelevällä mutta tyhjällä lupauksella, että oletusta höllennetään ”opintojen myöhemmässä vaiheessa”.⁴³

Ihmisen luontainen taipumus välttää mielipahan tunteita johtaa siihen, että taloustieteilijä saattaa onnistua vakuuttamaan paitsi oppilaansa myös itsensä optimointiteorian täydellisyydestä. Tällainen

⁴² ”It may even be that training in advanced economics is actively unhelpful. I find it is a common experience that when graduates in economics first assume practical responsibilities they have something to unlearn” (*Phelps Brown 1972, s. 2*).

⁴³ ”There exists a great temptation, as a first approximation, to begin with the assumption that we know everything needed for full explanation or control. --- [The false assumption] is mostly never explicitly abandoned but merely conveniently forgotten” (*Hayek 1973, s. 12*).

taloustieteilijä ei ymmärrä oman rationaalisuutensa rajoittuneisuutta ja luulee oikeasti tekevänsä hyvää taloustiedettä. Vertaisarvioinnin ja tiedeyhteisön muiden pelisääntöjen seurauksena on pahimmillaan lahjakkaiden opiskelijoiden ajautuminen kilpailevien tieteenalojen piiriin ja epäsuotuisan valikoitumisen noidankehä.

Edellä tarkasteltu polkuriippuvuus on yksi selitys sille, miksi osa nykyajan taloustieteilijöistä ei ole alun alkaenkaan kovin kiinnostunut talouselämän ilmiöiden ymmärtämisestä. Jotkut suorastaan kerskuvat sillä, että heidän malleillaan ei ole kytkentää käytännön liike-elämään tai muuhun talouden todellisuuteen.⁴⁴ Tällaisille tutkijoille taloustiede on lähinnä haastavien aivopähkinöiden ratkomista ja kiehtovien mallien rakentelua.⁴⁵ Hyvän tieteen tuntomerkki ei silloin ole kyky selittää todellisuuden ilmiöitä, vaan mallien rakentamisessa osoitettu matemaattinen eleganssi ja tekninen taituruus.⁴⁶ Mallista tulee näiden taloustieteilijöiden käsissä taloudellinen, kunhan sen symboleilla ja muuttujilla on talouteen viittaavia nimiä kuten hinta, tuotanto ja säästäminen.⁴⁷ Taloustieteessä usein esiintyvä ”täsmällisyyden” (*rigor*) korostus joutuu sanotun jälkeen erikoiseen valoon.⁴⁸

Työnjakoselitys näyttää olevan uusklassisen taloustieteen edustajille lähinnä tekosyy, jonka varjolla päästään rauhassa jatkamaan optimointimallien tekemistä empiriasta välittämättä.

Optimointioletuksen arvostelu on helppo torjua toteamalla, että muunlaiseen rationaalisuusoletukseen perustuva tutkimus ei ole ”taloustieteellistä”. Torjuntaa voidaan vielä vahvistaa epäilemällä, ymmärtääkö arvostelija mallien matematiikkaa. Tässä tarkoitettussa taloustieteessä rationaalisuusoletusta ei valita kulloisenkin tutkimusongelman vaatimalla tavalla, vaan tutkimusongelma väännetään vaikka väkisin rajoittumattoman rationaalisuuden pakkopaitaan sopivaksi.⁴⁹

⁴⁴ Gerard Debreu on Nobel-tason tutkijoista ehkä tunnetuin esimerkki: ”Allegiance to rigor dictates the axiomatic form of the analysis where the theory, in the strict sense, is logically entirely disconnected from its interpretations” (*Debreu* 1959, s. x). Ks. *Blaug* 2001, s. 41 ja *Davidson* 2003, s. 537.

⁴⁵ ”--- there is something scandalous in the spectacle of so many people refining the analysis of economic states which they give no reason to suppose will ever, or have ever, come about” (*Leontief* 1971, s. 2). Ks. *Hodgson* 1999, s. 2.

⁴⁶ ”Too much of what goes on in economic and econometric theory is of little or no relevance to serious economic science” (*Worswick* 1972, s. 83).

⁴⁷ *Georgescu-Roegen* 1979, s. 318.

⁴⁸ *Davidson* 2003, s. 531.

⁴⁹ *Reinikainen* 1982, s. 351 ja *Frey* 2001, s. 6. *Journal of Economic Literature* toteaa Freyn kirja-arvostelussa: ”The first chapter, in particular, ‘Inspiring, Dismal or Boring Economics?’ should be made required reading for all graduate students in economics, and even more so for their professors, especially at leading universities in the United States” *Ng* (2002, s. 1233).

Takaperoista menettelyä sovelletaan muidenkin oletusten kohdalla. Esimerkiksi uusklassisen huutokauppateorian kehittäjät eivät *Paul Klempererin* mukaan ole järin kiinnostuneita tarkastelemaan tarjoajien houkuttelua huutokauppaan tai näiden välistä yhteistyötä, koska näistä kysymyksistä ei saa kehitetyksi ”eleganttia” tai ”kiihottavaa” teoriaa.⁵⁰ Kun tällaisia ”asiantuntijoita” palkataan suunnittelemaan käytännön huutokauppoja kuten umts-toimilupien myynnin tapauksessa, seurauksena saattaa olla ”katastrofi”.⁵¹ Parhaita neuvoja pystyvät Klempererin mielestä antamaan henkilöt, joilla on hyvä talousteorian perusteiden tuntemus sekä käytännön kokemus.⁵² Hankalasti mallinnettavia kysymyksiä saatetaan käsitellä yksittäisissä papereissa ja mainita muulloinkin, mutta ideoilla on taipumus kadota uusklassisen taloustieteen ytimen ulkopuolelle.⁵³

Normatiivisuusselitys

Tähän mennessä on tarkasteltu rajoittumattoman rationaalisuuden oletusta siitä lähtökohdasta, että taloustieteen tehtävä on selittää ja ymmärtää taloudellisia ilmiöitä joko kokonaisvaltaisesti tai joiltakin osin. Oletuksen käyttöä voidaan perustella myös niin, että sen pohjalle rakentuva teoria ei pyri selittämään, miten ihmiset toimivat, vaan miten ihmisten *pitäisi* toimia päästäkseen tavoitteisiinsa.

Joissakin tapauksissa optimointiteorian perusteella pystytään antamaan kohtalaisen hyviä neuvoja taloudenpitäjille. Jos tunnettuun kauppaketjuun kuuluvassa hypermarketissa yhden meijerin maitotölkkien hinta alenee selvästi muita edullisemmaksi, kuluttajan kannattaa varmaankin ostaa niitä. Jos hän toimii toisin esimerkiksi marketin mainonnan tai tölkkien sijoittelun harhauttamana, hän pystyy oppimaan oman ja normin mukaisen toiminnan vertailusta ja niiden välisistä ”anomaliaista”.

⁵⁰ *Klemperer* 2003, s. 281 ja 284.

⁵¹ *Klemperer* 2003, s. 273 ja 287.

⁵² *Klemperer* 2003, s. 279 ja 291.

⁵³ ”There is a ‘sponginess’ to neoclassical economics that enables it to absorb divergent elements around it without ever emphasizing their main points. These fringe ideas become footnotes to which theorists can refer as evidence that they have taken the ideas into account” (*O’Driscoll ja Rizzo* 1985, s. 231).

Toisissa tapauksissa optimointiteoria antaa epäluotettavia neuvoja. Näin on erityisesti silloin, kun päätöstilanne on outo ja monimutkainen, tietämys muuttuu odottamattomilla tavoilla ja kognitiiviset rajoitteet vaikuttavat voimakkaasti kuten väsyneenä tai kiireessä. Rajoittuneesti rationaalinen ihminen voi päästä todellisuuden oloissa paljon paremmin tavoitteisiinsa, kun hän ei edes yritä optimoida vaan noudattaa niitä heuristiikkoja, jotka ovat osoittautuneet toimiviksi samantapaisissa aikaisemmissa tilanteissa.⁵⁴ Aidosti rationaalisessa päätöksenteossa on otettava myös huomioon, että ihminen tottuu nopeasti esimerkiksi tulojensa kasvuun, eikä tulojen maksimointi tuota välttämättä kovin kestävä onnellisuutta.⁵⁵

Vaikka uusklassisen taloustieteen suositukset olisivat taloudenpitäjän omien itsekkäiden tavoitteiden kannalta hyödyllisiä, ne voivat johtaa yhteiskunnan kannalta epäsuotaviin tuloksiin. Kansantaloustieteelliselle tutkimukselle ja ekonomistin ammattietiikalle on leimallista yleisen edun korostaminen. Selvimmin tämä ilmenee taloustieteen pyrkimyksenä löytää kansantaloudesta tehottomuutta ja etsiä keinoja kaikkien kannalta turhien tehokkuustappioiden poistamiseksi.

Oletus laskelmoivasta taloudenpitäjästä on moraalisesti arveluttava, jos siihen perustuva taloustiede alkaa toteuttaa itse itseään.⁵⁶ Esimerkiksi tuomioistuineläinlaitos lakkaisi toimimasta, jos vain ulkoiset kannustimet ohjaisivat sen tuomarien päätöksiä, eikä luottamusta sanan aidossa merkityksessä esiintyisi osapuolten välillä tuomioistuinkäsittelyn eri vaiheissa. Tuomarit olisivat ”sosiaalisia idiootteja”⁵⁷, jotka osaisivat ehkä tehdä päätöksiä johdonmukaisesti, mutta joiden kanssa kukaan järkevä ihminen ei haluaisi olla missään muussa kuin puhtaasti välineellisessä kanssakäymisessä. Yleensäkin ihmisten käyttäytymisen ennustettavuus ja siinä havaitut säännönmukaisuudet vähenisivät.⁵⁸

Ideaalityypiselitys

Ihmisen ajattelussa ideaalityypeillä on sekä tavallisessa elämässä että tieteellisessä tutkimustyössä keskeinen merkitys. Ideaalityypille kuten ”varas” on ominaista, että siinä ajateltua henkilöä ei

⁵⁴ Gigerenzer ja Todd 1999, s. 22.

⁵⁵ Hirvonen 2004, s. 459.

⁵⁶ Ferraro, Pfeffer ja Sutton 2005, s. 14 sekä Rubinstein 2006, s. 1.

⁵⁷ Sen 1977, s. 336.

⁵⁸ ”Hence, the observed regularities that economics has tried to explain on the basis of optimization would disappear if agents could actually maximize” (Heiner 1983, s. 586).

välttämättä esiinny sellaisenaan missään tunnetussa todellisuudessa. Kenenkään ei tarvitse myöskään pystyä sanomaan, onko marketista sylissä television kantava tai joku muu tietty henkilö ideaalityypin mukainen varas vai ei.⁵⁹

Rajoittumattomasti rationaalinen ihminen on ideaalityypinä monessa suhteessa käyttökelpoinen. Ideaalityypit eivät riitä yksinään selittämään todellisuuden ilmiöitä, vaan niiden tehtävä on vain auttaa ymmärtämään käsitteitä ja jäsentämään ajattelua.⁶⁰ Jotkut talousteorian ideaalityypit kuten täydellinen kilpailu oikeastaan kertovat, miten talous *ei* toimi, ja todellisuutta voidaan ymmärtää vasta vertaamalla siitä saatuja empiirisiä havaintoja ideaalityypiin. Ideaalityypit ovat joka tapauksessa vain ajattelun apuvälineitä ja taloustieteellisen selittämisen alkusoitto, josta varsinainen työ alkaa.⁶¹ Käsitteenä ideaalityypin on epäonnistunut, sillä siinä ei ole sinänsä mitään ideaalista tai ihannoitavaa.⁶²

Yksittäisten tutkijoiden välisessä työnjaossa on aivan mahdollista, että jotkut erikoistuvat pelkästään ideaalityypien rakentamiseen. Heidän olisi kuitenkin maltettava pysyä lestissään ja pidättäytyttävä esittämästä kokonaisselityksiä taloudellisista ilmiöistä.

4 Yhteenveto

Kaikissa taloustieteen malleissa joudutaan tekemään oletuksia ihmisten käyttäytymisestä ja lukemattomista muistakin asioista. Olennainen osa taloustieteilijän ammattitaitoa on osata valita oletukset kulloistakin selitystehtävää silmälläpitäen järkevällä tavalla. Tässä artikkelissa on tarkasteltu rationaalisuusoletuksen valintaa. Taloustieteilijä joutuu tekemään valinnan rajoittuneen rationaalisuuden oloissa.⁶³

Taloustieteen usklassisessa oppisuunnassa rationaalisuuden oletetaan olevan rajoittumatonta. Oletuksen merkitys taloudellisessa selittämisessä on sinänsä täysin kiistaton. Oletus on kuitenkin vain yksi muiden joukossa ja sitä on osattava käyttää harkiten. Oletuksen käytölle on esitetty monia selityksiä, mutta yksikään niistä ei anna riittäviä perusteita olla käyttämättä muita taloustieteellisiä

⁵⁹ Machlup 1978, s. 216.

⁶⁰ Dow 2002, s. 64.

⁶¹ Mises 1966, s. 248.

⁶² Machlup 1978, s. 221.

⁶³ Loasby 1999, s. 44 ja Vihanto 2001, s. 99.

rationaalisuusoletuksia. Muuntelu oletusten käytössä on tarpeen yksistään sen vuoksi, että luovuudelle syntyisi suotuisat edellytykset.⁶⁴ Rationaalisuusoletuksen valinta voidaan ratkaista kussakin tapauksessa vain tieteellisen koettelun perusteella. Todistustaakka on vaihtelevasti kulloinkin sillä tutkijalla tai oppisuunnalla, joka näyttää epäonnistuvan selitystehtävässään.

Oikeustaloustiede on saanut alkunsa uusklassisen taloustieteen piirissä, ja suuri osa sen tutkimuksesta perustuu edelleen rajoittumattoman rationaalisuuden oletukselle. Mitään järkevää syytä ei ole sille, että tämän päivän suomalaisten oikeustaloustieteilijöiden olisi seurailtava dogmaattisesti tätä rationaalisuuden määrittelyä. Monipuolinen oletusten käyttö tuottaa monipuolista teoriaa ja lisää alan tutkijoiden kilpailukykyä asiantuntijatehtävissä.⁶⁵ Toisaalta on pidettävä mielessä koherentin taloustieteen edut.

On pitkälti sopimuksenvarainen asia, millä nimellä rajoittuneen rationaalisuuden oletukseen perustuvaa oikeustaloustiedettä kutsutaan. Psykologinen tai behavioristinen oikeustaloustiede (*behavioral law and economics*) tuo ehkä liikaa esille psykologian merkitystä, ja joidenkin tutkijoiden käyttämä *law and behavioral science* viittaa taloustieteellistä laajempaan tarkastelutapaan. Käyttäytymispainotteinen oikeustaloustiede on yksi nimivaihtoehto.⁶⁶ Pitkällä tähtäyksellä viisainta lienee muuttaa oikeustaloustieteen ja yleisemmin taloustieteen sisältöä sellaiseen suuntaan, että se vastaa osapuulleen taloudelliselle asiantuntemukselle nykyaikana asetettuja vaatimuksia. Tällaista uudenlaista taloustiedettä voitaisiin ryhtyä kutsumaan instituutiotaloustieteeksi tai uudeksi taloustieteeksi.

Lähteet

Alchian, Armen A. (1950): Uncertainty, Evolution and Economic Theory. Kirjassa Economic Forces at Work. LibertyPress, Indianapolis 1977, s. 15-35.

⁶⁴ ”Unanimity of opinion may be fitting for a rigid church, for the frightened or greedy victims of some (ancient or modern) myth, or for the weak and willing followers of some tyrant. Variety of opinion is necessary for objective knowledge” (*Feyerabend* 1993, s. 31-32).

⁶⁵ Rationaalisuuden rajoitteita käsittelevää oikeustaloustieteellistä kirjallisuutta on lueteltu toisaalla, ks. *Vihanto* 2004. *Cole* ja *Grossman* (2005, s. 65-67) on oppikirjaesitys.

⁶⁶ *Mähönen ja Määttä* 2002, s. 190.

Blaug, Mark (1980): *The Methodology of Economics. Or How Economists Explain.* Cambridge University Press, Cambridge.

Blaug, Mark (2001): *Is Competition Such a Good Thing? Static Efficiency versus Dynamic Efficiency.* *Review of Industrial Organization* 19(1), s. 37-48.

Boland, Lawrence A. (1982): *The Foundations of Economic Method.* George Allen & Unwin, London.

Caldwell, Bruce J. (1993): *Economic Methodology. Rationale, Foundations, Prospects.* Kirjassa *Rationality, Institutions and Economic Methodology*, toim. Uskali Mäki, Bo Gustafsson – Christian Knudsen. Routledge, London, s. 45-60.

Camerer, Colin F. – George Loewenstein – Drazen Prelec (2004): *Neuroeconomics: Why Economics Needs Brains.* *Scandinavian Journal of Economics* 106(3), s. 555-579.

Cole, Daniel H. – Peter Z. Grossman (2005): *Principles of Law and Economics.* Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Conlisk, John (1996): *Why Bounded Rationality?* *Journal of Economic Literature* 34(2), s. 669-700.

Davidson, Paul (2003): *Is “Mathematical Science” an Oxymoron When Used to Describe Economics?* *Journal of Post Keynesian Economics* 25(4), s. 527-545.

Debreu, Gerard (1959): *Theory of Value. An Axiomatic Analysis of Economic Equilibrium.* Yale University Press, New Haven 1971.

Dow, Sheila C. (2002): *Economic Methodology. An Inquiry.* Oxford University Press, Oxford.

Drakopoulos, Stavros A. – Thomas S. Torrance (1994): *Causality and Determinism in Economics.* *Scottish Journal of Political Economy* 41(2), s. 176-193.

Ferraro, Fabrizio – Jeffrey Pfeffer – Robert I. Sutton (2005): Economics Language and Assumptions: How Theories Can Become Self-fulfilling. *Academy of Management Review* 30(1), s. 8-24.

Feyerabend, Paul (1993): *Against Method*, 3. painos. Verso, London 2002 (1. painos 1975).

Frey, Bruno S. (2001): *Inspiring Economics. Human Motivation in Political Economy*. Edward Elgar, Cheltenham.

Friedman, Milton (1953): *Essays in Positive Economics*. University of Chicago Press, Chicago.

Georgescu-Roegen, Nicholas (1979): *Methods in Economic Science*. *Journal of Economic Issues* 13(2), s. 317-328.

Gigerenzer, Gerd – Peter M. Todd (1999): *Fast and Frugal Heuristics. The Adaptive Toolbox. Kirjassa Simple Heuristics That Make Us Smart*, toim. *Gerd Gigerenzer* ym. Oxford University Press, New York, s. 3-34.

Goldfarb, Robert S. – William B. Griffith (1991): *Amending the Economist's "Rational Egoist" Model to Include Moral Values and Norms, Part 2: Alternative Solutions*. Kirjassa *Social Norms and Economic Institutions*, toim. *Kenneth J. Koford – Jeffrey B. Miller*. University of Michigan Press, Ann Arbor, s. 59-84.

Halko, Marja-Liisa (2006): *Mullistaako neurotalous tiede valintateorian? Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102(1), s. 5-20.

Hayek, F. A. (1948): *Individualism and Economic Order*. Routledge & Kegan Paul, London 1976.

Hayek, F. A. (1952): *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse of Reason*. Free Press, Glencoe.

Hayek, F. A. (1973): *Rules and Order. Law, Legislation and Liberty. A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*, osa 1. Routledge & Kegan Paul, London.

Heiner, Ronald A. (1983): The Origin of Predictable Behavior. *American Economic Review* 73(4), s. 560-595.

Hirvonen, Tatu (2004): Onnellisuus – onko kansantaloustieteellä mitään sanottavaa? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 100(4), s. 457-461.

Hodgson, Geoffrey M. (1999): *Evolution and Institutions. On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics.* Edward Elgar, Cheltenham.

Kagel, John H. – Raymond C. Battalio – Howard Rachlin – Leonard Green (1981): Demand Curves for Animal Consumers. *Quarterly Journal of Economics* 96(1), s. 1-16.

Klemperer, Paul (2003): Alfred Marshall Lecture. Using and Abusing Economic Theory. *Journal of the European Economic Association* 1(2-3), s. 272-300.

Latsis, Spiro J. (1976): *A Research Programme in Economics. Kirjassa Method and Appraisal in Economics*, toim. *Spiro J. Latsis*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 1-23.

Leontief, Wassily (1971): Theoretical Assumptions and Nonobserved Facts. *American Economic Review* 61(1), s. 1-7.

Loasby, Brian J. (1999): *Knowledge, Institutions and Evolution in Economics.* Routledge, London.

Lucas, Robert E., Jr. (1981): *Studies in Business-Cycle Theory.* Basil Blackwell, Oxford.

Machlup, Fritz (1978): *Methodology of Economics and Other Social Sciences.* Academic Press, New York.

McCloskey, Donald N. (1986): *The Rhetoric of Economics.* Wheatsheaf Books, Madison.

Mirowski, Philip (1986): Institutions as a Solution Concept in a Game Theory Context. Kirjassa *The Economics of Institutions*, toim. *Geoffrey M. Hodgson*. Edward Elgar, Aldershot 1993, s. 105-127.

Mises, Ludwig von (1966): *Human Action. A Treatise on Economics*, 3. painos. Contemporary Books, Chicago (1. painos 1949).

Mueller, Dennis C. (2003): *Public Choice III*. Cambridge University Press, Cambridge (1. painos 1979).

Mähönen, Jukka – Kalle Määttä (2002): Uusia näkökulmia oikeustaloustieteeseen. Kirjassa *Oikeuden tuolla puolen*, toim. *Kaijus Ervasti – Nina Meincke*. Kauppakaari, Helsinki, s. 181-204.

Ng, Yew-Kwang (2002): Book Review of Frey (2001). *Journal of Economic Literature* 60(4), s. 1233-1234.

O'Driscoll, Gerald P., Jr. – Mario J. Rizzo (1985): *The Economics of Time and Ignorance*. Basil Blackwell, Oxford.

Phelps Brown, E. H. (1972): The Underdevelopment of Economics. *Economic Journal* 82, s. 1-10.

Posner, Richard A. (1998): Rational Choice, Behavioral Economics, and the Law. *Stanford Law Review* 50, s. 1551-1575.

Pressman, Steven (2004): What Is Wrong With Public Choice. *Journal of Post Keynesian Economics* 27(1), s. 3-18.

Pressman, Steven – Verónica Montecinos (1996): Economics and Sociology: A Review Essay. *Journal of Economic Issues* 30(3), s. 877-884.

Puhakka, Mikko (2004): Kommentti. *Talous & Yhteiskunta* 32(4), s. 32-33.

Reder, Melvin W. (1982): Chicago Economics: Permanence and Change. *Journal of Economic Literature* 20(1), s. 1-38.

Reinikainen, Veikko K. (1982): Kansantalousteorian toisen kriisin luonne ja kriisikeskustelun merkitys. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 78(4), s. 342-361.

Rizzo, Mario J. (1979): *Uncertainty, Subjectivity, and the Economic Analysis of Law*. Kirjassa *Time, Uncertainty, and Disequilibrium. Exploration of Austrian Themes*, toim. *Mario J. Rizzo*. Lexington Books, Lexington, s. 71-92.

Rubinstein, Ariel (2006): A Sceptic's Comment on the Study of Economics. *Economic Journal* 116, s. C1-C9.

Schiffman, Daniel A. (2004): Mainstream Economics, Heterodoxy and Academic Exclusion: A Review Essay. *European Journal of Political Economy* 20(4), s. 1079-1095.

Sen, Amartya K. (1977): Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory. *Philosophy and Public Affairs* 6(4), s. 317-344.

Simon, Herbert A. (1979): Rational Decision Making in Business Organizations. Nobel Memorial Lecture. *American Economic Review* 69(4), s. 493-513.

Slater, Gary – David A. Spencer (2000): The Uncertain Foundations of Transaction Cost Economics. *Journal of Economic Issues* 34(1), s. 61-87.

Smith, Adam (1759): *The Theory of Moral Sentiments*, toim. *D. D. Raphael – A. L. Macfie*. Clarendon Press, Oxford 1976.

Stigler, George J. – Gary S. Becker (1977): De Gustibus Non Est Disputandum. *American Economic Review* 67(2), s. 76-90.

Sugden, Robert (1991): Rational Choice: A Survey of Contributions from Economics and Philosophy. *Economic Journal* 101, s. 751-785.

Tisdell, Clem (1996): Concepts of Rationality as Foundations of Economic Theory. Kirjassa *Bounded Rationality and Economic Evolution. A Contribution to Decision Making, Economics and Management*. Edward Elgar, Cheltenham, s. 21-34.

Vihanto, Martti (1998): Using Psychology to Reinforce the Austrian Argument for Freedom: The Case of Loan Decisions. *Constitutional Political Economy* 9(4), s. 303-321.

Vihanto, Martti (2001): Taloustieteen instituutioimmunitetti ja ankkuroitumisanomalia. Kirjassa Järkäleitä ja kulmakiviä. Instituutiot yhteiskunnassa, toim. *Sulevi Riukulehto*. Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, Julkaisuja No. 96, Vaasa, s. 86-112.

Vihanto, Martti (2003): Tax Evasion and the Psychology of the Social Contract. *Journal of Socio-Economics* 32(2), s. 111-125.

Vihanto, Martti (2004): Psykologinen oikeustaloustiede ja kilpailuoikeus. *Kilpailuoikeudellinen Vuosikirja* 2, s. 307-319.

Williamson, Oliver E. (1993): Calculativeness, Trust, and Economic Organization. *Journal of Law and Economics* 36(1), s. 453-486.

Worswick, G. D. N. (1972): Is Progress in Economic Science Possible? *Economic Journal* 82, s. 73-86.

Ziliak, Stephen T. – Deirdre N. McCloskey (2004): Size Matters: The Standard Error of Regressions in the American Economic Review. *Journal of Socio-Economics* 33(5), s. 527-546.